

Tulen synty

- meteoriitti-impaktin kuvaus

AATTO RATIA

Kaalin kraatteri Saarenmaalla on tunnetuin Viron meteoriittikraattereista. Kaalin kraatterikentässä on Kaalin lisäksi yhdeksän pienempää kraatteria. Viron entinen presidentti Lennart Meri on löytänyt Kaalin meteoriitti-iskuun liittyvää kirjallista viitteistöä eri lähteistä. Eräs niistä on kansalliseepoksemme Kalevala. Sen 47. runo kertoo tulikipunan putoamisesta ”läpi taivahan yheksän” (Heinsalu et al. 2002).

Meren havainto on ansiokas. Kalevalaa on kuitenkin pidettävä viime kädessä Elias Lönnrotin sommitelmana. Hän on valinnut alkuperäisten kansanrunojen eri toisintoista ja aiheiltaan ”jopa kokonaan toisista runoista” säkeitä ja säesarjoja, kuten kansanrunouden tutkija Jouko Hautala (1910–1983) on todennut v. 1954 keskeisessä teoksessaan ”Suomalainen kansanrunouden tutkimus”.

Lähes jokaisella Kalevalan säkeellä on toki vastineensa kansanrunoudessa, mutta niiden lainailu ja sommittelu on tapahtunut varsin

vapaasti. Lönnrot oli tavallaan viimeinen suuri runonlaulaja, mutta laadultaan oppinut ”kaunokirjailija”.

”Tuli vetenä vierä”

Alkuperäisen muinaisrunon ilmaisu on säästeliäisyydessään iskevä. Useista kansanrunojen toisintoista tehty kertosaäkeiden runsas kasaminen johti Lönnrotilla tyyllilliseen laveuteen (Hautala 1954). Hän kehitti taivosesta pudonneen ja sinervän siian nielemän tulisoroisen teemaa vielä Kalevalan kahdeksasviidettä runossa. Siinä tuli karkasi katajikolle, ”poltti puolen Pohjan maata”, kuten useissa alkupe-raisissäkin toisintoissa.

Lukuisissa Raja- ja Pohjois-Karjalan toisintoissa (lähde: Suomen kansan vanhat runot VII, SKS 1931) tulta iski ilman Ukko, väläytti Väinämöinen. Joissakin toisintoissa Väinämöisen osuus kiistetään. Nurmeksessa muistiin pantu kansanruno toteaa, että ”Tuli on tehty taivosessa, Tehty taivosten navoilla, Otavitten olkapäillä”. Kontiolahtelaisessa toisinnossa tulta isketään ”tähtitarhojen tasalla”.

Tulen kipuna kuitenkin kirposi ”ylähältä

taivosesta” veteen niin, että ”meri tuprahtu tuleen”. Tällöin ”Vuoret notku, pilivet vapisi, Taivahat kaikki tärisi... Muuttu hongat kallellensak, Tuon tulen raukan seutuvilla...”. Kuvaus vastaa varsin hyvin nykyihmisen havaintoja (Oja 1978) maahan syöksyvistä meteoriitista.

Tulikipuna putosi keskelle Alohon merta, Veneen järveen tai Alven järveen, joka ”Ärjy päälle parrastensa ”yhtenä kesäisenä yönä, kuten ilomantsilainen Tulen synty -runo kertoo. Kenttjärvellä aallot kuohuivat kuusten tasalle (Hautala 1960).

Tuli aiheutti ihmisille palovammoja saaden ne ”visvana vuotamaan”. Niiden parantamiseen tarvittiin hyistä tyttöä, joka ”Hyistä kelekkoo vetää”. Avuksi huudettiin myös mehiläistä, ilman lintua, tuomaan mettä palaneille paikoille. Tuli ”Polti soita, polti maita. Paljon soita, paljon maita... (Impilahti) ja ilmeisesti myös Piilan suon Kaalista luoteeseen (Heinsalu et al. 2002).

Mereen tai järveen pudonneen tulenkipunan nieli hauki tai jokin muu kala. Nielijä joutui tulen tuskiin ja lopulta toisen kalan nielemäksi. Lohi on yleensä nielijänä viimeinen. Lohi pyydetään erinäisten vaiheiden jälkeen. Tulonen saadaan, kun lohi ja niellyksi joutu neet kalat halkaistaan.

Syntyloitsun tehtävä

Tulen lukuja ja syntysanoja on käytetty parannaessa tulen synnyttämiä vammoja. Syntyloitsu kertoo, miten se, johon halutaan vaikuttaa, on saanut alkunsa. Silloin se saadaan hallintaan. Voide, esim. kerma, on ilman loitua kuitenkin tehoton.

Pahan aikaansaaja saatetaan syntyloitsulla tunnetuksi ja usein vielä vähäpätöiseksi. Tämä tulee hyvin esiin Raudan synnyssä. Siinä todetaan, että rauta ei ollut suuri, ”kun sa maitona makasit nuoren neitsyen nisissä...” tai

”kun sa suossa sotkettihin... (= suomalmi).

Tuleen suhtauduttiin kuitenkin selvästi kunnioittavammin ehkä sen kosmikseksi koetun alkuperän ja pyhyyden takia. Tosin muutamissa suistamolaisissa toisinoissa todetaan, että tuli ei ollut silloin suuri, kun se makasi ”hauvin mahassa”, lepäsi ”siijan sisässä”.

Tulen synty runon pohjana on mitä ilmeisimmin silminnäkihävainto tai -havainnot Kaalin meteoriitin iskeytymisestä maahan. Ajallisesti siihen ei liene estettä, sillä törmäys ajoittunee pronssikauden lopulle tai esiroomalaiselle rautakaudelle. Tulen synnyn toisinnot sisältävät keskeisiä meteoriitin maahansyöksyyn liittyviä piirteitä suopaloja myöten. Kantajuonen säilyminen risteytymisiltä ja muuntumisilta viittaa runon alkumuodon hallitavuuteen.

Runon vaellushistoria, eri toisintojen synty ja maantieteellinen levinneisyys koko muinaisrunojen esiintymisalueella olisi tutkimuksen arvoinen asia.

Kirjallisuus

- Hautala, Jouko 1954. Suomalainen kansanrunouden tutkimus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS).
- Hautala, Jouko (toim.) 1960. Jumin Keko. Tutkielmia kansanrunoustieteen alalta. Tietolipas N:o 17. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heinsalu, Atko, Siim, Veski ja Salonen, Veli-Pekka 2002. Saarenmaalla sijaitsevan Kaalin meteoriittikraatterin ikä sekä törmäyksen vaikutukset ympäristöön ja asutukseen. *Geologi* 54: (8) 127–133.
- Raja- ja Pohjois-Karjalan runot 3. Julkaissut A.R. Niemi. Suomen Kansan Vanhat Runot VII. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1931.
- Oja, Heikki 1978. Tulipalloja taivaalla. Tähtitieteellinen yhdistys Ursa.

AATTO RATIA

PL 30

14201 Turenki

aatto.ratia@armas.fi